

TANULMÁNYOK

Patsch Ferenc

FERENC PÁPA TÍZ ÉVÉNEK MÉRLEGE

Filozófiai és teológiai megfontolások egy átmeneti korban zajló pontifikátusról (különös tekintettel a kinyilatkoztatás-, a kontextus- és az igazságfogalom változására)

Ebben a tanulmányban az 2013-ban pápává választott Jorge Mario Bergoglio első tíz évének értékelésére vállalkozom.¹ A Ferenc néven trónra lépő egyházfő jelentős átalakulásokat hozott a katolikus egyház életében és teológiájában, amelyeknek figyelemre méltó globális hatása is van (és nem csak a glóbusz 1,3 milliárd katolikusanak életére). Egy pontifikátus kellően árnyalt értékelése persze ambiciózus vállalkozás és összetett feladat. A téma lehatárolásaként vezérfonalul néhány filozófiai és teológiai fogalmat választottam: arról az átalakulásról lesz szó, amely a teológia (azaz a keresztény kinyilatkoztatás értelmezése) berkein belül jelenleg zajlik, és amelyet elsősorban a kinyilatkoztatás újszerű értelmezése, valamint a kontextus- és az igazság-fogalom átalakítása jellemez. A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé, hogy a vizsgálódásba bevonjam Ferenc pápa más – például az egyházpolitika, vagy akár a vallásközi párbeszéd terén végzett tevékenységét is –; ezt más helyen már megtettem.²

Ebben a tanulmányban arra szorítokozom, hogy – a történelmi kezdetekre (1.), valamint a pápaság legégetőbb teológiai-lelkipásztori újdonságaira (2.) való rövid utalás után, mintegy ezek legitimálásaként – áttekintsem világunk mai fő átalakulási folyamatait. Korunkat az „átmenet koraként” fogom jellemezni, amely az ipari társadalom fázisát maga mögött hagyva átlép a posztindusztriális társadalom fázisába (3.). Ezt követően Ferenc pápa Tanítóhivatalának néhány kitüntetett jelentőségű témáját tárgyalom, melyek között nézetem szerint a leglényegesebb a *kontextualitás* teológiai szerepének elismerése (ami nagyjából egészében a történetiség és az igazság szociokulturális meghatározottsága elismerését jelenti; *nota bene*: teológiai igazságok esetében is!). Szakszóval, ez az „induktív” módszer felelevenítését, a teológiai módszertanba történő újbóli bevezetését jelenti (4.). Ezután három konkrét alkalmazási területen (a morálteológia, a missziológia, valamint az ökumenikus

¹ A cikk egy öt évvel ezelőtt megjelent korábbi tanulmány jelentősen kibővített és átdolgozott változata: vö. FERENC PATSCH, «Rivelazione, contesto, verità. Il Magistero di Papa Francesco in tempo di transizione», in Michela Tenace, a cura di, *Dal chiodo alla chiave. La teologia fondamentale di Papa Francesco*, Libreria Editrice Vaticana, Vaticano, 2017, 45-72; uő, *Új Ember*, 2023. március 12, 1-2.

² Vö. Legyen szabad ide vonatkozó írásaimra utalni: PATSCH FERENC, „Társadalmi barátság’. Ferenc pápa és a nem keresztény vallások – 1.”, in *A Szív*, 2022, június, 12-15; uő, „Vallásközi találkozás’, Ferenc pápa és a nem keresztény vallások – 2.”, in *A Szív*, 2022, július-augusztus, 18-22; uő, *Égető kérdések, katolikus válaszok*, Jezsuita Kiadó, Budapest, 2019; uő, „Három pápa kínapolitikája: II. János Pál, XVI. Benedek és Ferenc”, *Vigilia*, 2019. (84. évf.) 1. sz. 65-70; uő, „Kozmopolitizmus, protekcionizmus, vagy bizalom a kultúrák összeolvadásában? Kritikai megjegyzések a poszt-indusztriális kor változásaihoz való viszonyulás három alapmodelljéről”, *Embertárs* 2017/3 (15. évf.), 211-227.

teológia terén) hívom fel a figyelmet a fentebb tárgyalt alapelvek következményeire (5.). Ezek után e tanulmány lényegi állítását bontom ki, miszerint az egyháztörténelem jelenlegi fázisában, úgy tűnik, Ferenc pápa fundamentális teológiai modellje tűnik a leginkább adekvát válasznak a posztindusztriális kor kihívásaira (6.). Zárásképpen kitérek a globális katolicizmus előtt álló néhány jelenlegi kihívásra (7.), végül személyes értékelő megjegyzéseket is teszek Ferenc pápa pontifikátusával kapcsolatosan (8.).

Folytatás vagy új kezdet

A pápaválasztásokat rendszerint hatalmas médiafigyelem kíséri. Érthető a dolog, hiszen az embereket általában érdekli, hogy mi történik a világ legnagyobb világvallása (a kereszténység) legnagyobb felekezetének (a katolikus egyháznak) köreiben: a pápa kétségkívül globális korunk egyik spirituális vezetője. A hívó embereket világszerte még fokozottabban érdekli az új pápa személye, hiszen az általa kijelölt irányvonal – egyházpolitikai jelentőségén túl – legalábbis közvetve, a személyes hitéletüket is befolyásolhatja. Végül a teológusok is feszült figyelemmel követik az eseményeket, hiszen az egyház szellemi-intellektuális életében bekövetkezett változások nemzedékekre kiható következményekkel járhatnak: egyeseket felkarolhatnak, másokat akár hosszú időre hallgatásra is ítéltetnek.

Az elvárások tehát egészen különbözőek. Van, aki úgy látja, hogy az egyházban sürgős változásokra volna szükség és minden reform máris elkészt. Mások szerint az egyháznak inkább a változatlanúság és a stabilitás szigetének kellene lennie, amely a biztonság megtestesítője egy bizonytalan és folytonosan változó világban. Az előbbi csoportba tartozók rendszerint fokozott türelmetlenséggel figyelik az eseményeket, míg a második tábor felé húzóak – akik annak drukkolnak, hogy minden maradjon a régiben – szorongással tekintenek az elközelgő változásokra és esetenként mindent elkövetnek az akadályozásuk érdekében. Az utóbbi csoport fő kísértese talán abban áll, hogy tagjai nem hisznek eléggé a Szentléleknek az egyházban való működésében. Ennek jele ugyanis a változásokkal szembeni ellenállás, és a félelem, hogy valaki megváltoztathatja „hitletéteményt” (*depositum fidei*) és úgymond félre kormányozhatja az egyház hajóját.

Amikor tíz évvel ezelőtt, 2013. március 13-án, a bíborosok konklávéja Jorge Mario Bergoglio-t, egy dél-amerikai jezsuitát választotta meg Péter utódjául, a várakozások a tetőpontra hágtak. Az egyházi „jobboldal” képviselői attól tartottak, hogy az új pápa szakítani fog két közvetlen elődje, II. János Pál és XVI. Benedek hagyománypárti teológiai és egyházpolitikai irányvonalával. Az egyházi „baloldalt” ezzel szemben az nyugtalanította, hogy Bergoglio esetleg ellenségesen viszonyul majd a felszabadítás teológiájához – hiszen fiatal jezsuita előljáró korában voltak ilyen irányú megnyilatkozásai –, és ne adj’ Isten hátat fordít a szegényeknek. Senki sem merte biztosra venni, hogy vajon folytatni fogja-e a II. Vatikáni zsinat (1962-1965) meghirdetett programját. Egyesek reménykedtek a Római Kúria régóta aktuálisnak tartott reformjában, mások – főként a liberálisabb érzelmű progresszisták – még ennél is messzebbre mentek: a papok nősülésének, sőt a nők pappá szentelésének, valamint az azonos neműek házasságának engedélyezését várták tőle. A hagyományosabb felfogásúak közül is sokan sürgették viszont a Vatikán pénzügyi botrányainak felülvizsgálatát és a klerikusok által elkövetett szexuális abúzusok elleni határozott fellépést. Egyesek pedig egyenesen abban reménykedtek, hogy a pápa lépéseket tesz

majd a globalizáció negatív hatásai (a klímaváltozás és az ökológiai pusztítás közvetkezményei) ellen.³

Bergoglio mindenki számára okozott meglepetést, és persze egy s másban szükségképpen el is maradt a várakozásoktól. Például már az első intézkedéseivel meghökkentette mind az egyház hagyománykövető, mind pedig annak haladás párti szárnyát, kezdve azzal, hogy – mindeddig példátlan módon – a Ferenc nevet vette fel, amely az olasz népi vallási vallásosságban Assisi Ferenc óta olyannyira szentnek számít, hogy egyesek számára már az is szentségtörésnek tűnt, hogy valaki olyan a „bűnös” és „világi” intézménnyel hozza összefüggésbe, mint a pápaság. Ferenc pápa azonban nem állt meg itt. Nem csak nevében törekedett ugyanis utánozni választott példaképét, hanem láthatóan kezdettől fogva egyfajta szerepmodellként is tekintett rá: hétköznapi életvitelében és nyilvános fellépései során tudatosan igyekezett távolságot tartani a pápai udvar előkelő, hagyományos (szertartásos-arisztokratikus) öltözködési-, gondoskodási- és életstílusától és – ehelyett – hozzálátott inkább a Római Kúria háza tájának rendbetételéhez.

A külsőségeken túl az új pápa tanítóhivatala is számos újdonsággal szolgált. Például a kiadott dokumentumok rendszeresen hivatkoznak a világ különböző püspöki konferenciáinak tanítására, ezzel is kifejezve és erősítve az egyház egyetemességét (katolicitását). Emellett szokatlan vezetői stílust is meghonosított, amelyben törekszik a globuszunkon élő helyi egyházak (olykor egymástól radikálisan különböző) tapasztalatainak komolyan vételére. Ennek értelmében – szokatlanul kollegiális módon – hallgatóként vett részt számos püspöki szinóduson, 2018-ban pedig ő maga indította be az egész világra kiterjedő „szinodusi folyamatot”.⁴ Jónéhány úttörő jelentőségű dokumentumot is megjelentetett, amelyek immár nem csak vájtfülű teológusoknak szóltak, hanem jó szívvel adhatók a keresztény hit és a teológia iránt érdeklődő emberek kezébe is.

Teológiai újdonságok – és ellenzóik hangja

Ferenc pápa működésének jelentőségét teológiai szempontból nem lehet túlbecsülni. Számos olyan témát tűzött napirendre, amelyed régóta várólistán szerepeltek, vagy éppen évtizedek óta elfeledve csipkerózsika álmukat aludták (ökumenizmus,

³ Lásd. ezzel kapcsolatban a pápával kapcsolatban eddig nagy számban megjelent monográfiákat, melyek közül néhány kiváló: ROBERT MOYNIHAN, *Pray For Me. The Life and Spiritual Vision of Pope Francis, First Pope From the Americas*, Image, New York, 2013 (az első benyomásokról és átmenet idejéről); AUSTEN IVEREIGH, *The Great Reformer: Francis and the Making of a Radical Pope*, Henry Holt, New York, 2014 (az új vízióról); PAUL VALLELY, *Pope Francis: The Struggle for the Soul of Catholicism*, Bloomstbury, New York, 2015 (a szexuális visszaélések kezeléséről: 297-324; a szinodalitásról: 325-363; a nők szerepéről: 363-390); MARK K. SHRIVER, *Pilgrimage: My Search for the Real Pope Francis*, Random House, New York, 2016 (életrajzi stúlponttal); AUSTEN IVEREIGH, *Wounded Shepherd: Pope Francis and His Struggle to Convert the Catholic Church*, Henry Holt, New York, 2019 (a reformra összpontosítva); AGBONKHIANMENGHE E. OROBATOR, *The Pope and the Pandemic: Lessons in Leadership in a Time of Crisis*, Orbis Books, Maryknoll, New York, 2021 (a világjárványra adott példaszertű reakcióról). Szerencés vállalkozás a Ferenc pápa szóhasználatából összeállított „lexikon”: JOSHUA J. MCELWEE – CINDY WOODEN, *A Pope Francis Lexicon*, Liturgical Press, Collegeville, Minn. 2018. (amelyben azonban fura módon nem szerepel a „szinodalitás” szócikk).

⁴ A „szinodusi folyamattal” kapcsolatban még egyszer, utoljára egy autoreferenciális utalás: Patsch Ferenc, Szinodalitás – globális igény a részvételre, in Puskás Attila – Gárdonyi Máté, szerk., *Szinodalitás az Egyház életében és missziójában. Teológiai tanulmányok*, in *Varia Theologica* 14, Szent István Társulat, Budapest, 2023, 183-201.

morálteológia), miközben időszerű új problémákat is felvetett. Felrázta például az egyházat azzal, hogy Jézus misszióra hívó szavát minden keresztényre érvényesnek nyilvánította (*Evangelii Gaudium*);⁵ egy programadó enciklikával szellemi-spirituális háttérrel adott a modern emberiség legsúlyosabb kihívásával, az ökológiai válsággal való szembenézéshez (*Laudato Si'*);⁶ még elődeinél is jobban hangsúlyozta az evangéliumnak a különböző kultúrákba való beépítésének sürgető követelményét (*Querida Amazonia*);⁷ fontos lépéseket tett a családi szeretetre épülő laikus spiritualitás (*Amoris Laetitia*),⁸ valamint lelkiismeretelmélet (*Gaudete et Exultate*)⁹ kidolgozásának irányába; az pápaság történelmében példátlan módon színódus témájává, majd pedig apostoli exhortáció címzettjeivé tette a fiatalokat (*Christus Vivit*);¹⁰ a „szociális barátság” fogalmával globálisan érvényes javaslatot tett korunk égető társadalmi kérdéseinek megoldására (*Fratelli Tutti*);¹¹ megreformálta az egyházi felsőoktatást (*Veritatis Gaudium*);¹² valamint nekilátott a Római Kúria sürgető reformjához (*Praedicate Evangelium*).¹³ Ellenzői szerint hajlamos tekintélyelvű döntéseket hozni és olykor meggondolatlanul nyilatkozik, ám azt még kritikusai is kénytelenek elismerni, hogy alapjában véve hatásosan kommunikál. Ha egyes (főleg nyugati) körök húzódoznak is tőle, a „többségi egyház” – amelynek nevében beszél, s amelynek teológiáját használja – rendkívüli módon lelkesedik érte, és a jelek szerint pontosan érti azt a nyelvet, amelyet ő beszél.¹⁴ Például akkor is, amikor prófétai következetességgel kiáll az Európába érkező kiszolgáltatott migránsok védelme mellett és nyíltan állást foglal az Ukrajnával szembeni háborús agresszióval, valamint a globális fegyvergyártással és -kereskedelemmel szemben. Valódi globális perspektíva ez: amikor Ferenc pápa a menekültekkel való törődés emberi-keresztényi kötelességét hangsúlyozza, egyúttal annak forrásaira (például a háborúkra és a klímahelyzetre) is ráirányítja a figyelmet. Legújabb könyve is – amely 2022 áprilisában *Against War: The Courage to Build Peace* [A háború ellen. A

⁵ FERENC PÁPA *Evangelii Gaudium* [Az evangélium öröme] kezdetű apostoli buzdítása (2013. november 24) [EG].

⁶ FERENC PÁPA *Laudato Si'* kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról (2015. május 24) [LS].

⁷ POPE FRANCIS, Post-Synodal Apostolic Exhortation *Querida Amazonia* (2020. február 2) [QA].

⁸ FERENC PÁPA *Amoris Laetitia* kezdetű színódus utáni apostoli buzdítása. A családban megélt szeretetről (2016. március 19) [AL].

⁹ FERENC PÁPA *Gaudete et Exultate* kezdetű apostoli buzdítása. Az éltszentségről szóló meghívásról a mai világban (2018. március 19) [GE].

¹⁰ FERENC PÁPA *Christus Vivit* kezdetű színódus utáni apostoli buzdítása (2019. március 25) [CV].

¹¹ FERENC PÁPA *Fratelli Tutti* kezdetű enciklikája. A testvériségről és a társadalmi barátságról (2020. október 3) [FT].

¹² POPE FRANCIS, Apostolic constitution *Veritatis Gaudium*. On Ecclesiastical Universities and Faculties (2017. december 27) [VG].

¹³ POPE FRANCIS, Apostolic constitution *Praedicate Evangelium*. On the Roman Curia and Its Service to the Church in the World (2022. március 19) [PE].

¹⁴ Ferenc pápa teológiájának az argentin „nép teológiájához” (*teologia del pueblo*) kötődő gyökereiről vö. JUAN CARLOS SCANNONE, *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, Brescia, Queriniana, 2019; THOMAS R. ROURKE, *A Roots of Pope Francis's Social and political Thought: From Argentina to the Vatican*, Rowman & Littlefield, Lanham – New York, 2016 (különösen: 71-100); RAFAEL LUCIANI, *Pope Francis and the Theology of the People*, Orbis Books, Maryknoll, New York, 2017.

béketeremtés bátorsága] címmel jelent meg – ezt a kényes és felettebb aktuális témát taglalja.¹⁵

Mindez persze elkerülhetetlenül egyes körök ellenállásába ütközik. Ferenc pápa számára alighanem az jelentette a legsúlyosabb lelki-spirituális terhet, hogy – az egyház újkori történetében szokatlan módon – zászlót bontott és az egyedüli „igazhitűség” nevében nyíltan lépett fel ellene egy kis számú belső ellenzék is. A legkirívóbb eset 2016 szeptemberében történt, amikor négy bíboros (név szerint Walter Brandmüller, Raymond Burke, valamint az azóta elhunyt Joachim Meisner és Carlo Caffarra) váratlanul nyílt ellenkezését fejezte ki azzal a móddal szemben, ahogyan Ferenc pápa péteri szolgálatát teljesíti. Tanításával szemben „kétségeket” (*dubia*) fogalmaztak meg, különösen a családi és szexuális morált, valamint az elvált újraraházasodottak szentségeihez járulásának jogi-egyházfegyelmi kérdéséről. Szerintük az *Amoris Laetitia* (2016) szinodus utáni apostoli buzdítás „bizonytalanságot, zavart és irányvesztést okozott számos hívő körében”, ezért látták szükségesnek a „formális korrekció” közzétételét a pápával szemben.¹⁶ Az érintett nem válaszolt, amit kihívói számos alkalommal nehezményeztek. A sors iróniája persze, hogy Ferenc pápa helyében ezek a bíborosok valószínűleg bárkit habozás nélkül kiközösítettek volna, aki csak nyíltan szembe mer helyezkedni a pápai tekintéllyel és *Magisterium* tanításával. Érdemes azonban tudatosítani, hogy – ha hihetünk a tömeglélektan szakembereinek – minden látszat ellenére a pápa mindenkorai ellenzói csak egy hangos, elenyésző kisebbséget képviselnek, amely messze a valós arányán és jelentőségén felül képviseltetik a híradásokban. A katolikus világegyház túlnyomó része hitbéli, lelki, sőt valódi szeretetegységben él Ferenc pápával, sőt – különösen Afrikában, Dél-Amerikában és Ázsiában (azaz a demográfiailag a kereszténység jövőjét jelentő kontinenseken)¹⁷ – lelkesen támogatja a kezdeményezéseit.

Átmeneti kor. Egy poszt-indusztriális teológia szükségessége

Hogy nagyobb összefüggésben láthassuk Ferenc pápa teológiai megújulást hozó működését, fontos rámutatni arra, hogy reformtörekvései olyan társadalmi környezetben zajlanak, amely ma szédítő sebességgel változik. A régi mondás szerint *tempora mutantur et nos mutamur in illis* – és valóban: az idők változása nem csak a Hegel-i „objektív szellem” (a materiális és intézményes valóság) változását jelenti, de az azt észlelő ember, a „szubjektum” változásával (gondolkodásbeli átalakulásával) is együtt jár. A történelem során persze egyetlen időszak sem múlt el anélkül, hogy ne hozott volna (esetenként lényegi) kulturális és társadalmi változásokat, amelyek alkalmanként gyökerestül forgatták fel emberek életét. Vannak azonban olyan időszakok, amikor ezek a változások gyorsabbak, nyilvánvalóbbak és mélyre

¹⁵ POPE FRANCIS, *Against War: The Courage to Build Peace*, afterword by Andrea Tornielli, Orbis Books, Maryknoll, New York, 2022.

¹⁶ Vö. A fent említett négy bíboros által megfogalmazott „Fiú helyreigazítással” (*Correctio filialis*), avagy „kétségekkel” (*dubia*) kapcsolatban lsd. RAYMOND LEO BURKE – GUILLAUME ALANCON, *Hope for the World: To Unite All Things in Christ*, Ignatius Press, San Francisco, 2017.

¹⁷ Vö. JOHN L. ALLEN, JR., *The Future Church: How Ten Trends Are Revolutionizing the Catholic Church*, Doubleday, New York, 2009 (némileg újságírói merészséggel, ám valós futurológiai érvénnyel); GARRY WILLS, *The Future of the Catholic Church with Pope Francis*, Viking, New York, 2015 (érdekes, markánsan liberális szemléletben); THOMAS P. RAUSCH, *This is Our Faith: An Introduction to Catholicism*, Paulist, New York, Mahwah, NJ, 2014, 182-198 (kiegyensúlyozottan és informáltan, az elérhető legjobb adatokra hagyatkozva).

hatóbbak, mint máskor. Ennek jele, ha a társadalmat alapjaiban meghatározó faktorok közül több is egyidőben változik meg: amikor például a falusias életformát felváltja városi és embermilliók vándorolnak el a falvakból, hogy felhagyjanak a földműveléssel és más foglalkozás után nézzenek (amikor tehát a társadalmi osztályok között a hatalmi viszonyok lényeges átrendeződése megy végbe), vagy amikor új technológiai találmányok látnak napvilágot és – nem utolsósorban – amikor új energiaforrásokat kezdenek alkalmazni a gazdasági termelésben. Ilyen időszakokban korszakos átalakulás történik, amelyet (bár az adott korban élő emberek számára általában nem azonnal tudatosul a jelentősége) bizvást mondhatunk kulturális paradigmaváltásnak.

Ma a társadalomban és a kultúrában ilyen korszakos átalakulás idejét éljük. Az átalakulás ahhoz mérhető, mint ami a *preindusztriális* korban, mintegy tíz-tizenkétezer évvel ezelőtt Mezopotámiában, a mezőgazdasági forradalom hatására történt (ez olyan találmányokat hívott életre, mint az öntözéses gazdálkodás, az írás, a kocsikerék, a pénz, a cserekereskedelem, az iskola és a város); vagy éppen ahhoz, mint ami körülbelül kétszázötven évvel ezelőtt vette kezdetét Angliában, amikor az ipari forradalommal az emberiség belépett történelmének *indusztriális* fázisába (ezt olyan invenciók tették lehetővé, mint a gőzgép, a gyárak, a futószalag és a munkamegosztás termelésbe történő bevezetése, valamint tömegtermelés és a tömeges fogyasztás kialakulása). A jelenleg zajló átalakulási folyamatot világszinten ma is számos faktor jelzi és segíti elő. Elegendő közülük csak néhányat megemlítenünk: a növekvő ütemben folytatódó *városiasodás* (ma a világ népességének több mint 50 százaléka városokban él, míg az iparosodás kezdetekor ez a szám csak 14 százalék volt), az *élettartam meghosszabbodása* (a lakosság átlagos életideje néhány nemzedék alatt csaknem megduplázódott), a *demográfiai robbanás* (a 18. században a föld lakossága nagyjából 800 millió főt számlált, míg mára meghaladja a nyolcmilliárdot), az *általános tankötelezettség* (ami, legalábbis papírforma szerint, a világ jóformán minden országában bevezetésre került), a *szekularizáció* (ha léteznek is visszaesések, globális szinten megfigyelhető tendencia az abszolút monarchiák és a konfesszionális államok fokozatos átalakulása szekuláris alkotmányos demokráciákká), valamint a *globalizáció*, amely a *multimédia* (a televíziótól az internetig) és a *tudományos technológiai fejlődés* segítségével az emberi *mobilitás* és a *digitális kommunikáció* valóságos forradalmát eredményezte. A múlt század hatvanas éveitől kezdve a szociológiai irodalomban ezeket a tendenciákat általában úgy határozzák meg, mint a társadalmunk azon új fázisba lépésének időszakát, amelyet *posztindusztriális* kornak szokás nevezni.¹⁸

Ferenc pápa Tanítóhivatala, úgy tűnik, teljességgel tudatában van ezeknek a globális léptékű társadalmi és kulturális változásoknak, valamint annak is, ahogyan ezek a változások az egyházat és annak teológiáját érintik. A pápa *Laudato Si'* (2015) kezdetű enciklikájában így ír: „Hatalmas változásokat hozó két évszázad örökösei vagyunk: ilyenek a gőzgép, a vasút, a táviró, a villamos energia, az autó, a repülőgép, a vegyipar, a modern orvostudomány, a számítástechnika és legújabbán a digitális forradalom, a robotika, a biotechnológia és a nanotechnológia” (LS, nr. 102). A pápa, mielőtt részletes és kiegyensúlyozott értékelő elemzésbe bocsátkozna, megállapítja: „Az

¹⁸ Vö. ALAIN TOURAINE, *La société post-industrielle. Naissance d'une société*, Paris, Denoël, 1969; DANIEL BELL, *The Coming of Post-Industrial Society*, Basic Books, New York 1973.

emberiség új korszakába lépett, amelyben a technikai hatalom válaszút elé állít minket” (LS, nr. 102).¹⁹

Természetesen alapjaiban elhibázott lenne a történelemben éles töréseket feltételezni: nyilvánvalóan léteznek mind antropológiai, mind filozófiai, mint pedig szoteriológiai állandók: antropológia szempontból ilyennek számít például az emberi természet állandósága (amely alapján a civilizációk összehasonlíthatók és az emberi jogok védelmezhetők); filozófiai szempontból az ember *capax Dei* mivolta („Isten-” [megismerésére való] „képessége”), teológiai szempontból pedig az üdvtörténelem egyetemessége (miszerint „Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözljön és az igazság ismeretére eljusson”: 1Tim 2,4). Az egyház állandó feladata megőrizni és átmenteni a hitletéteményt (*depositum fidei*) és Isten szavát (*Verbum Dei*), amelynek „[...] a Tanítóhivatal nem [...] fölött[e áll], hanem [...] szolgálatában”,²⁰ még akkor is, ha ez a megőrzés és átmentés a folyamatos változás módján történik. A technológiai haladás természetesen nem lehet kritériuma a kinyilatkoztatás megítélésének. Joggal hangsúlyozza a Nemzetközi Teológiai Bizottság egy 1990-ben közzé tett dokumentumában: „a társadalmi fejlődés és [például] a nő emancipációja [...] [nem válhatnak] olyan kritériummá, amelyek eldöntik a dogmák értelmét”.²¹ A kinyilatkoztatás értelmezése azonban sohasem lehet teljesen független a történelmi-társadalmi kontextustól, amelyben azt befogadjuk. A jó teológia jellegzetessége *par excellence* éppen abban áll, hogy képes megőrizni az egyensúlyt a két szélsőség között: egyrészt, hogy úgy tekintse a Szentírást és a szent hagyományt, mintha minden részletében változhatatlan lenne, másrészt, hogy mintegy feloldja az isteni kinyilatkoztatás igazságát, azáltal, hogy megfosztja azt a kultúrafelettség univerzalizisztikus igényétől. Ferenc pápa Tanítóhivatala, miközben ügyesen elkerüli mind az immobilista integralizmus Szkülláját, mind pedig a historikus relativizmus Kharübdiszét, elismeri az igazság kontextuális (kontextusba illeszkedő) jellegét, és azt, hogy ez a kinyilatkoztatott igazságokra is érvényes (ahogyan mi azokat megérthetjük), és így egészséges (és szükséges) módon árnyalja, enyhíti a Magisztérium egyetemességre benyújtott hagyományos igényét.

A kontextus és a korlátok újraértékelése, mint a Tanítóhivatal jellemzője

Védhető a nézet, miszerint Ferenc pápa teológiájának egyik legfőbb jellegzetessége annak elismerése, hogy a teológiai igazságok soha nem léteznek elvont módon, önmagukban, hanem – a skolasztikus axióma értelmében – mindig „*ad modum recipientis*” [a befogadó módján],²² azaz csakis egy konkrét történelmi kontextusba

¹⁹ A *Laudato Si'* mellett az *Evangelii Gaudium* (2013) kezdetű apostoli buzdítás is, hasonlóképpen, „történelmi fordulatról”, avagy „korszakos változásról” beszél, megemlíti a „tudományos fejlődés”-t, a „technológiai újítások”-at és „ezek gyors alkalmazását”-t „a természet és az élet különböző területein” stb. (Vö. FERENC PÁPA, *EG*, nr. 52. Érdemes figyelmet fordítani a pápa azon kritikus reflexiójára is, amelyet „A városi kultúrák kihívásai” cím alatt fogalmaz meg (*EG* 71-75), különös tekintettel azokra a „kulturális átalakulásokra”, amelyek „az ott élők életmódjában is jelentős változásokat hoznak” (*EG* 73). Vö. ezen kívül „A család jelenlegi helyzeté”-ről szóló elemzést: FERENC PÁPA, *AL*, nr. 32-59.

²⁰ II. Vatikáni Zsinat, a *Dei Verbum* kezdetű dogmatikai konstitúció az isteni kinyilatkoztatásról (1965. december 18.), nr. 10.

²¹ COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, *L'interpretazione dei Dogmi*, *CivCatt* 141 (1990), nr. 1.

²² *Quidquid recipitur ad modum recipientis recipitur* (minden, amit egy alany befogad, a befogadó természetes képességének megfelelően fogadja be). Aquinói Szent Tamás (1225-1274) így fogalmaz: „A

ágyazottan, „megtestesült” formában érhetőek el a számunkra. Ez a felfedezés arra vezeti a Tanítóhivatalt, hogy – a korábbiakhoz képest sokkal határozottabban – egyfajta „ön-korlátozást” vezessen be saját érvényességi igényét illetően. Ezt az állítást az alábbiakban mindenekelőtt filozófiai-teológiai módon fogom bizonyítani (1); majd megvizsgálom, hogy hogyan nyilvánul meg mindez Ferenc pápa tanításában (2); végül azt igyekszem tisztázni, hogy mindez milyen kutatási módszert követel meg a teológiában (3).

1. *Filozófiai-teológiai megfontolások a tanítóhivatali megnyilatkozások történelmi meghatározottságáról.* – Minden igazságfajta, így a hit igazságai is, bizonyos értelemben kondicionáltak: történelmi meghatározottságnak vannak alávetve. Ennek oka, hogy konkrét nyelvi formában kerülnek megfogalmazásra és nem maradnak csupán intuíciók (*verbum interius*).²³ A legnagyobb keresztény teológusok (ha nem is mindig kifejezetten, de legalábbis ösztönösen) mindig is tudatában voltak ennek. Teológiailag mindez Isten misztériuma megragadhatatlanságával, kimeríthetlenségével, titok jellegével áll összefüggésben, hiszen Isten igazságait az ember csak tökéletlen módon, „tükör által, homályosan” láthatja (1Kor 13,12). Az igazság *történelmileg* kondicionált volta azonban elsőként az újkorban emelkedett fogalmi szintre: a felvilágosult gondolkodók és a német historicista hagyomány (Ranke, Droysen, Dilthey)²⁴ nyomán született meg a „történelmi tudatosság” (*geschichtliches Bewusstsein*). Egészen napjainkig, a filozófiai hermeneutika megszületéséig kellett azonban várni, hogy ezek a gondolatoknak olyan alkalmas fogalmi eszköztárra tegyenek szert, amelynek segítségével ma képesek vagyunk úgy beszélni, hogy elkerüljük a történelmi relativizmus csapdáját, egyúttal azonban képesek legyünk igazságot szolgáltatni a ténylegesen meglévő „történelmiségnek” (*Geschichtlichkeit*).²⁵ A teológiában ez a tudatosság először protestáns teológusok körében (elsősorban L. Schleiermacher-nél és kötevéinél) bontakozott ki, majd nem sokkal később katolikus részről is széles körű elfogadást nyert (J.H. Newman, B. Lonergan, K. Rahner). Végül a dogmafejlődés (fentiekkel összefüggő) gondolata – néhány túlzást és téves magyarázatot követően, amelyet a teológiatörténetben „modernista krízis” címszó alatt tartunk számon – teljes mértékben elfogadottá vált a katolikus teológiai tudományosságban (beleértve a hivatalos tanítóhivatali megnyilatkozásokat is).²⁶

A dogmatikai megfogalmazások „történetiségét” persze valójában már igen hosszú ideje elismerik a katolikus egyházban. A korábbi felfogás azonban különbözött a maitól: az újszolasztikus felfogás ismeretében például az a benyomásunk támadhat, hogy csak nagyon szűkös értelemben lehet szó történelmiségről, hiszen amint kihirdetnek egy dogmatikai igazságot, az azt megfogalmazó formula abszolút és

megismert dolgot a megismerőben annak természetes képessége szerint ismeri meg.” (*Cognita sunt in cognoscente secundum modum cognoscentis*)” (SAN TOMMASO, *Summa theologica*, II-II, q. 1, a. 2).

²³ Vö. SAN AGOSTINO, *De Trinitate*, 15, 11.

²⁴ Vö. HANS-GEORG GADAMER, *Wahrheit und Methode, Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen 1990⁶ (első kiadás: 1960), 207-246; magyar ford.: ID. *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja*, Osiris, Budapest, 2003², 237-276

²⁵ „A történelmi tudat[na]k [...] valójában gondolnia kell a saját történetiségére is (*die eigene Geschichtlichkeit mitdenken*)” (HANS-GEORG GADAMER, *Wahrheit und Methode*, 366; magyar ford., ID., *Igazság és módszer*, id. mű, 400).

²⁶ Vö. COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, *L'interpretazione dei Dogmi*, CivCatt 141 (1990), II, 144-173.

meghaladhatatlan értelemben csúcspontjára érkezett, így nem lehet szó további fejlődéséről. A tanítóhivatali megfogalmazások általában véve azt a benyomást keltették, hogy – a matematikai igazságok mintájára, ahol $2 + 2 = 4$ – a dogmatikai formulák megfogalmazásakor felhasznált fogalmak is világosak és egyértelműek, így aztán további pontosabbá tételre vagy újrafogalmazásra soha sincs szükség, sőt annak lehetősége is ki van zárva. A 20. században azonban néhány teológus reflektált a kérdésre, és úgy érvelt, hogy a fenti elmélet elégtelennek bizonyul, tekintettel arra, hogy filozófiai (elsősorban ismeretelméleti illetve hermeneutikai) előfeltételei problematikusak. Valójában – mint Karl Rahner joggal jegyzi meg – az isteni kinyilatkoztatás továbbadása azonnal lényeges nehézségekbe ütközik, attól a pillanattól kezdve, hogy belép a történelmi szituációnkba:²⁷ hiszen még a Tanítóhivatal által megfogalmazott dogmatikai igazságok is olyan fogalmak által kondicionáltak, amelyek a nyelvnek, és a kor meghatározott kultúrájának (a hermeneutikai szituációnak) befolyása alatt állnak. Maga az egyházi Tanítóhivatal nincs – és elvi okokból nem is lehet – abban a helyzetben, hogy egyedül meghatározza és mintegy autark módon véglegesítse az egyes megfogalmazásokban szereplő („öröknek” feltételezett) fogalmak végérvényes jelentését. A nyelv fejlődése ugyanis a szélesebb kultúrában, azaz a Tanítóhivaltól függetlenül is zajlik (még ha – egyéb tényezők között – kisebb-nagyobb mértékben a *Magisterium* is befolyással lehet rá). A teológia „nyelvezetének szabályozása” (*Sprachregelung*) ugyan joga és kötelessége a legfőbb és egyetemes tanítóhivatal birtokosának (vagyis a pápának), azonban természetesen ő sem ringathatja magát abba a tévhitbe, hogy azt gondolja: végérvényesen, egyszer s mindenkorra megfogalmazhatja a kinyilatkoztatás tartalmát. Újra és újra szükség lesz arra, hogy azt értelmezzék és a korábnál közérthetőbben megfogalmazzák – vagyis legalábbis némely igazságát *újra*-fogalmazzák –, alkalmasint lefordítsák azt „egy másik nyelvre” (ami akár ugyanazon nyelv egy másik rétege, „nyelvjátéka” is lehet), a korábnál kevésbé tökéletesen, azok számára érthetőbben, akik egy másik kontextuson belül (vagy esetleg évszázadokkal később) élnek. Ha más hitigazságok szélesebb kontextusába illesztjük a kinyilatkoztatást, az legalábbis bizonyos mértékig, reformálhatónak bizonyul: kifejezhető teljesebb és időszerűbb módon (egyszerűsítve ilyen módon például a repecióját, avagy elősegítve azt, hogy válaszolni tudjon a kor új kérdéseire, lehetővé téve, hogy megkülönböztessük a tényleges hitigazságot azoktól az új, téves véleményektől, amelyek időről-időre felütik a fejüket stb.). A kinyilatkoztatás, mint történetileg kondicionált igazság fogalmának ezen rövid filozófiai-teológiai analízise után lássuk most ezen tudatosság jeleit Ferenc pápa Tanítóhivatalában.

2. *Ferenc pápa Tanítóhivatalának újdonsága: „saját korlátaink tudatosítása”* (LS, nr. 105). – Ferenc pápa Magiszteriumának egyik sajátosságaként azonosíthatjuk azt a bátorságot, amellyel általában véve elismeri a teológia történelmi-kulturális környezetbe ágyazottságát, és – különösképpen – hogy ezt érvényre juttatja saját Tanítóhivatalára vonatkozólag is. Jól megfigyelhető ez az *Evangelii Gaudium* (2013) kezdetű apostoli buzdítás néhány szakaszában. A pápa már a szöveg elején – amikor az egyházi irányítás gyakorlatára vonatkozóan „üdvös ’decentralizációt’” javasol – reflektál egyúttal saját buzdítása célkitűzéseire és korlátaira is: „[N]em hiszem, hogy a pápai Tanítóhivaltól végső vagy teljes érvényű szót kellene várni az Egyháza és a világra vonatkozó összes kérdésre vonatkozóan. Nem helyénvaló, hogy a pápa

²⁷ Vö. KARL RAHNER, „Mysterium Ecclesiae”: *Zur Erklärung der Glaubenskongregation über die Lehre der Kirche*, in ID., *Schriften zur Theologie*, Bd. 12, Zürich 1975, 482-500.

helyettesítse a helyi püspöki karokat mindazon problémák megítélésében, melyek az ő területükön felmerülnek.” (EG, nr. 16). Ugyanez az elv később is visszatér, amikor a pápa leszögezi: „[S]em a pápának, sem az Egyháznak nincs monopóliuma a társadalmi kérdések értelmezésére, sem a kortárs problémák kapcsán felmerülő megoldási javaslatokra” (EG, nr. 184), majd VI. Pál pápát idézve hozzáteszi: „A nagyon különböző helyzeteket látva nehéz egyetlen szót kimondanunk és egyetemes érvényű megoldást javasolnunk. Különböznünk is ez nem szándékunk és nem is küldetésünk. A keresztény közösségekre tartozik, hogy tárgyyszerűen elemezzék országuk helyzetét.”²⁸

Az önkorlátozás igénye, amely megválasztása óta kíséri ezt a pontifikátust, persze nem újdonság. Ferenc pápa magisztériuma inkább egyfajta határozottabb hangsúlyt képvisel, amely talán részben a szentignáci spiritualitásból források. Mindenesetre meglepőnek tűnhet a téma feltűnési gyakorisága. Másutt ezt olvassuk: „Az állammal és a társadalommal folytatott párbeszédben az Egyháznak nincsenek minden részletre kiterjedő megoldásai” (EG, nr. 241). Sőt a pápa a már idézett *Laudato si'* (2015) kezdetű enciklikájában is szemrehányásokkal illeti azokat, akik úgymond megfélemedeznek tulajdon határaikról: „Minden korszak általában nagyon kis mértékben tudatosítja saját korlátait” (LS, nr. 105). Persze itt nem a kinyilatkoztatás igazságainak a Tanítóhivatal részéről történő elgyengítéséről van szó. Éppen ellenkezőleg: ahhoz, hogy a pápa az egyház „programját”, Istentől kapott küldetését megvalósíthassa – vagyis hogy II. János Pál és VI. Pál pápák nyomán, sikerüljön az „élet kultúrájának” és az „élet civilizációjának” (LS, nr. 231) evangéliumi alapon történő előmozdítása –, Ferenc pápa szükségesnek tartja, hogy a globális szereplők megtanulják „[a] határok[at], amelyeket egy egészséges, érett és szuverén társadalomnak meg kell húznia” (LS, nr. 177) és nem kevésbé, hogy maga az egyházi Tanítóhivatal is kifejlesszen egy új (poszt-indusztriális) spiritualitást, amely érzékeny más kontextusok másságára és a saját kontextualitására is. Ezek pedig olyan követelmények, amelyeket lehetetlen teljesíteni egyfajta önkorlátozás nélkül.

Az *Amoris laetitia* (2016) kezdetű színódus utáni apostoli buzdítás is, miután hangsúlyozza a „megkülönböztető képesség” (*discernimento*) fontosságát, amely a morális döntés lényegi összetevője, a figyelmet a kinyilatkoztatott igazság kondicionált és kontextusfüggő aspektusára fordítja, amennyiben aláhúzza, hogy a helyes erkölcsi döntés meghozatala csakis „a növekedés lépései szerint”, „fokozatosan” (AL, nr. 295; vö. 300; 303; 312), vagyis csak a lépcsőzetes fejlődésünket és korlátainkat figyelembe véve lehetséges.

Végül egy nem várt helyen, a lelkiségtelológiai témájú (és az életszentségre szóló egyetemes meghívást hangsúlyozó) *Gaudete et Exultate* (2018) kezdetű apostoli buzdításban is fontos utalásokat találunk az ész korlátainak kijelölésére. Itt Ferenc pápa a gnoszticizmus hagyományos eretnekségét elemezve kijelenti, hogy téved az, aki „úgy tartja, hogy a valóság tökéletes látása az, amit ő mond” (GE, nr. 40), s „[h]a valakinek minden kérdésre megvan a válasza, annak adja jelét, hogy nem jó úton jár” (GE, nr. 41). Minden teologizálásra – így a Magisztérium teológiai működésére – is érvényes, hogy „[a]z Úrtól kapott igazságot mi csak nagyon szerényen fogjuk fel” (GE, nr. 43), hiszen „Isten végtelenül felettünk áll” (GE, nr. 41). Következésképpen „nem

²⁸ FERENC PÁPA, *Evangelii Gaudium*, nr. 184 (vö. PAOLO VI, Lett. Ap. *Octogesima adveniens* [1971. május 14], nr. 4).

léphetünk fel azzal az igénnyel, hogy a mi értelmezési módunk felhatalmaz arra, hogy szoros ellenőrzést gyakoroljunk mások élete fölött” (GE, nr. 43).²⁹

Röviden, Ferenc pápa Magiszteriümának egyik lényegi jellegzetessége, hogy figyelembe veszi a teológia kontextualitását, számol annak történelmi, kulturális és nyelvi feltételeivel és elismeri ezen hatások jelentőségét az egyházi, sőt a magiszteriális tanítás értelmezési esetében is. Most határozzuk meg azt a módszert, amely ennek a sajátos célnak az elérése érdekében segítségére van.

3. *Az induktív módszer.* – Ferenc pápa Magiszteriümának egyik jellemzője – ha nem egyenesen legfőbb megkülönböztető jegye – az általa követett módszerben rejlik. Az előző pápák által leginkább előnyben részesített módszer – vagyis az az eljárás mód, amelyet a legfőbb és egyetemes tanítói hatalom birtokosaiként különös előszeretettel alkalmaztak az egyházban – az úgynevezett deduktív módszer. Kevés kivétel létezik ehhez a trendhez képest. Ilyen kivételt képez a II. Vatikáni zsinat *Gaudium et spes* (1965) kezdetű lelkipásztori konstitúciója (melyet VI. Pál pápa látott el kézjeggyel). Ennek megszövegezői úgy döntöttek, hogy *nem* az újskolasztikában megszokott klasszikus dogmatikus (dekuktív) módszer mellett teszik le a voksukat (amely hagyományosan az általános princípiumként értett bibliai kijelentésekből indul ki, majd a patrisztikus és dogmatikai kifejtés következik, végül pedig azok alkalmazása a mai konkrét szituációra), hanem fordítva: elsőként a kontextust elemzi. Ugyanígy, Ferenc pápa is úgymond alulról indul, a konkrét történelmi valóságot tekinti kiindulási pontjának, és abból olvassa ki mintegy „az idők jeleit”: a teológiai reflexió során igyekszik azt keresni, hogy a kinyilatkoztatás és a hagyomány fényében mi a keresztény megoldás a kérdéses problémákra. Lássunk most néhány példát arra, hogyan is működik az ilyen fajta teológiai eljárás, és hová vezet.

„Megtestesült” Tanítóhivatal: három példa

Ferenc pápa fundamentális teológiájának egyik lényegi sajátossága – mint fentebb láttuk – annak elismerése, hogy a teológia és a (szocio-kulturális) kontextus elválaszthatatlan, kölcsönös összefüggésben áll egymással, és hogy ez igaz a Tanítóhivatal teológiájára is. Ebből a megközelítésből fakad Magiszteriümának „életszerűsége”, azaz kitüntetetten lelkipásztori jellege, amely – bár a nyugati kultúrkörön belül időnként támadásokra ad alkalmat – rendkívül eleven rezonanciát vált ki a „többségi” világegyházban (amely a nyugati kultúrkörön kívül él és virágzik). A kérdés tehát így is felvethető: milyen teológia kívánatos a kialakuló globális és poszt-indusztriális társadalom kontextusán belül? Hogy az erre a kérdésre adott válaszunkat körvonalazzuk, érdemes lesz közelebbről is megvizsgálni, hogyan is működik a gyakorlatban Ferenc pápa „önkorlátozása”: pontosabban, milyen következményekkel jár a fenti, módszertani alapelvek érvényre juttatása három különböző konkrét területen (1. morális teológia; 2. missziológia; 3. ökumenikus teológia terén). Természetesen, tekintettel a téma komplexitására és gazdagságára, e helyt csupán csak néhány rövid, lényegi utalásra szorítkozhatunk.

²⁹ A *Gaudete et Exsultate* kezdetű apostoli buzdításban Ferenc pápa arra is felhívja a figyelmet, hogy az egyházban „a keresztény élet és tanítás sok szempontjának különböző értelmezési módjai léteznek törvényesen”, s a tanítást nem szabad „monolitszerű[en] és finom különbségtételek nélkül” (GE, nr. 43), vagy „zárt rendszer[ként felfogni], melyből hiányoznának a kérdések, kétségek, kérdőjeleket gerjesztő erők” (GE, nr. 44). Ez utóbbiaknak ugyanis „hermeneutikai értéke van” (GE, nr. 44).

1. *A morális teológia, avagy a lelkiismeret formálására* (vö. *AL*, nr. 37). – Nem szükséges a társadalomtudományok avatott ismerőjének lenni ahhoz, hogy felismerjük: a napjainkban születő poszt-indusztriális társadalomban a család szerepe radikálisan megváltozott. Amikor a házasságokat még két család kölcsönös megegyezésére alapozva kötötték, és az egész társadalom minden eszközzel támogatta azok tartós fennállását („szociális kontroll”), akkor egy pár nehezen eshetett önazonossági válságba és válás gyakorlatilag nem létezett. A globális kultúra ipari fázisa óta azonban ez a helyzet fokozatosan kezdett megváltozni. 1930-ban XI. Piusz pápa még a „család helyes rendjéről” beszélt, amely „megköveteli egyrészt a férj felsőbbségét a feleség és a gyermekek fölött, másrészt a feleség feltétel nélküli alávetettségét és engedelmességét”,³⁰ ma azonban, a modern kulturális antropológia és a népszerű pszichológia fényében, a teológusok nagy része számára a pápa ezen szavai időszerűtlennek (ha nem egyenesen régiesnek és elfogadhatatlannak) tűnnek.

A *Gaudium et Spes* (1965) a maga idejében új fejezetet nyitott, amikor a házasság és a család céljáról és méltóságáról az emberi egzisztencia és személy hangsúlyosabb figyelembevételével kezdett beszélni (vö. *GS*, nr. 47-52). A zsinati atyák megemlítették ugyan a válást, de csak mintegy mellékesen, „epidemiaként” stigmatizálva azt (*GS*, nr. 47). A zsinati konstitúció azonban semmit sem mondott olyan ma központinak számító kérdésekről és témákról, mint a párok együttélése a házasságkötés előtt, vagy az olyan elvált katolikusok szentáldozáshoz járulásának lehetőségéről, akik egy második polgári házasságban élnek.³¹

Ma, több mint fél évszázaddal a zsinat bezárása után, a nyugati világban a házasságok több mint fele válással végződik. Ez az adat az Egyesült Államokra is igaz, ahol a válások százalékos aránya a katolikusok között is 40 százalékra emelkedett. A nagyvárosokban a párok nagy része együtt él (és ez azokra is érvényes, akik templomban akarnak esküdni). Ferenc pápa ezzel a helyzettel akart szembenézni az *Amoris laetitia* (2016) dokumentumban, amelyben nagy realitásérzelekről és lelkipásztori érzelekről tesz tanúbizonyosságot. A pápa azok konkrét helyzetéből indul ki, akik a saját szocio-kulturális kontextusukon belül élnek, és érvelése során nagy mértékben támaszkodik a 2014-es és 2015-ös püspöki szinódusok gazdag tapasztalataira. A szinódus utáni apostoli buzdítás elismeri a létező nehézségeket, ugyanakkor pozitív és bizalmat tükröző teológiai perspektívát nyújt a „családi szeretetre” vonatkozóan, felragyogtatva a házasság és a családi élet szépségét. A pápa először mélyértelmű, bölcs és gyakorlatias tanácsokkal erősíti a párok és a családtagok közötti kapcsolatokat, támogatva őket a személyes fejlődés útján. Ezután – a VIII. fejezetben, amely az „Elkísérni és megkülönböztetni és integrálni a törekenységet” (*AL*, nr. 291-312) beszédes címet kapta –, a dokumentumban megkísérel nagy együttérzéssel szembenézni azoknak a körülményeivel is, akik „különböző ’szabálytalannak’ mondott helyzetekben” élnek (*diverse situazioni dette «irregolari»*) (*AL*, nr. 296-300).

Ferenc pápa, miközben megőrizte a hitletéteményt, vagyis a házasság Krisztus által akart felbonthatatlanságát (*AL*, nr. 62), új egyházfegyelmi (*nota bene*: nem tanbeli!) szabályozást vezetett be, úgy rendelkezve, hogy eukarisztikus közösséghez engedhetők „[b]izonyos esetekben” (*AL* 305, 351. lábjegyzet) az elvált újrَاهázasodottak is, miután

³⁰ PIO XI, Let. En. sul matrimonio cristiano *Casti connubii*, (1930. december 31), nr. 31.

³¹ GERARD O’COLLINS, “Pope Francis and the Second Vatican Council”, *The Pastoral Review* (January/February 2017) 6-9.

elvégezték a szükséges (személyes és lelkipásztori) megkülönböztetést (AL, nr. 79; 299; 304), anélkül is, hogy az egyház minden esetben megkövetelné a szexuális megtartóztatást, amelyet a *Familiaris Consortio*-ban (1981) II. János Pál pápa még nélkülözhetetlennek tartott (FC, nr. 84). Ezzel az új gyakorlattal a pap és a gyóntató szerepe kétségtelenül sokkal fontosabbá és felelősségteljesebbé vált, ami elvezet a lelkiismeret központi szerepének elismeréséhez az erkölcsi cselekvésben.³² A pápa ezzel kapcsolatban így ír: „A konkrét kondicionáltságok jelentőségének elismeréséből kiindulva hozzátehetjük, hogy az emberek lelkiismeretét jobban be kell vonni az egyház gyakorlatába néhány olyan helyzetben, amelyek nem valósítják meg objektív módon a mi házasságról alkotott fogalmunkat” (AL 303). Az apostoli buzdítás mottójának is tekinthető az a nyomatékos felhívás, amellyel alighanem teljes mértékig összhangban áll korunk bármely érett hitű keresztényének nézetével: „Arra vagyunk meghívva, hogy formáljuk a lelkiismeretet, nem pedig arra, hogy úgy tegyünk, mintha helyettesíthetnénk” (AL, nr. 37). További részletes elemzést érdemelne, hogy a Tanítóhivatal szerepének ilyen – a kontextusra érzékennyé tett – felfogása pontosan milyen értelemben tekinthető „önkorlátozónak”. Az azonban már ebből a rövid áttekintésből is világosan kiténik, hogy a hatalom *külsődleges* gyakorlásáról való lemondás egy a korábnál is elkötelezettebb (és érett keresztényhez egyedül méltóbb), *bensőséges* erkölcsi és vallási gyakorlatot tesz lehetővé.

2. *A missziológia, mint az egész teológia számára érvényes paradigma* (vö. EG, nr. 15). – A poszt-indusztriális világ kontextusában nem kevésbé nyilvánvaló a missziókkal kapcsolatos helyzet megváltozása. Amíg a modern nyugati civilizáció meg volt győződve a saját felsőbbrendűségéről, mindenki magától értetődőnek vette a missziók és a gyarmatosító hatalmak közötti együttműködést. Attól a történelmi pillanattól kezdve azonban, hogy a politikai rendszerként értett gyarmatosítás összeomlott (a dekolonizáció második hulláma: 1945-1999), a missziók teológiája is fokozatosan kezdett tudatára ébredni annak, hogy lehetségesek az európai modell mellett az üdvtörténelemnek más, a korábtól eltérő olvasatai is. A modernitás „nagy elbeszéléseinek” (*grand récit*), végével a missziológia is helyt adott az ilyen alternatív értelmezéseknek (vö. „posztkoloniális teológiai modellek”).³³ Jézus Krisztus központi szerepe természetesen nem vonható kétségbe.³⁴ Azonban nem szabad úgy tenni, mintha az emberiség politikai, szellemtörténeti és szociokulturális kontextusában bekövetkezett drasztikus, tektonikus léptékű változások érintetlenül hagyhatnák annak a teológiai diszciplínának a tárgyalásmódját, amely emberek üvösségét akarja szolgálni. Olyan emberekét, akik mindig egy adott (politikailag, történetileg, társadalmilag, gazdaságilag, kulturálisan stb. meghatározott) kontextusba tartoznak. A missziológiának tehát (az üdvtörténelem teológiájához és a vallások teológiájához hasonlóan) tovább kell fejlődnie, hogy képes legyen betölteni egyháztól kapott küldetését, amely Jézus Krisztus örömhírének hirdetésére szól a különböző kultúrákban.

³² Vö. CARLO GRECO, “Caratteristiche, valore teologico e ricezione di Amoris laetitia”, *Rassegna di teologia* 57/4 (2016) 533-557.

³³ A „posztkoloniális hermeneutika” ma világszerte az egyik legvirágzóbb és leginkább dimanikusán fejlődő teológiai értelmezési modellnek, valódi Huhn-i értelemben vett paradigmának számít.

³⁴ Erre vonatkozóan világos teológiai utalások olvashatók a Hittani Kongregáció 2000-ben „Dominus Iesus” címmel megjelent nyilatkozatában (deklaráció), amely „Jézus Krisztus és az egyház egységéről és üdvözítő egyetemességéről” tanít (CONGREGATION FOR THE DOCTRINE OF THE FAITH, *Declaration “Dominus Iesus” on the Unicity and Salvific Universality of Jesus Christ and the Church*, 2000. augusztus 6).

E fejlődés tekintetében is a II. Vatikáni zsinat valódi vízválasztónak számított. Az *Ad Gentes* (1965) kezdetű, az egyház missziós tevékenységéről szóló rövid, ám sokatmondó dekretumban a zsinati atyák az evangélium továbbadását nem valami másodlagos feladatnak tekintették, hanem úgy értelmezték, mint ami magának az egyháznak a természetéből fakad, s így a legszorosabban hozzátartozik annak belső önazonosságához: „A zarándok Egyház, mivel az Atyaisten terve szerint a Fiú és a Szentlélek küldetéséből származik, missziós természetű” (AG, nr. 2; vö. LG I). Ezen az úton fokozatosan megnyílt az út a nyugati kultúra és a katolikus egyház szétválásztásának irányába (GS, nr. 42), ami lépésről-lépésre lehetővé tette a *plantatio ecclesiae* paradigmájának meghaladását is (ez a koncepció még gyakorlatilag nem ismerte az inkulturáció lehetőségét).

A missziológián belül lényegesen új horizontok ismét csak Ferenc pápa pontifikátusával nyílhattak meg. Ő volt az, aki – első megjelenésétől fogva – kitüntetetten missziós jellegű pápának mutatkozott és ez Tanítóhivatalában is határozottan tükröződik. Az *Evangelii Gaudium* kezdetű apostoli buzdítás – amelynek első fejezete a „Az egyház missziós átalakítása” címet kapta (EG, nr. 19-49) – a maga egészében örömteli és üdítő forrásnak tekinthető a misszió teológiája számára és egyértelműen a megújítás irányában hat. A pápának nagyon is sok mondanivalója van az evangélium hirdetéséről a mai világban élő a keresztények számára (akiket *tout court* misszionáriusnak tekint).³⁵ Ez a hosszú szöveg – amely sok mindent átvesz II. János Pál pápa *Redemptoris Missio* kezdetű enciklikájából (1990), valamint némely téma tekintetében bőségesen merít XVI. Benedek pápától is – szintén az „új evangelizációt”³⁶ tartja fő feladatának (vö. EG, nr. 120). Ferenc pápa azonban tovább megy a korábbi kezdeményezéseknél, amennyiben hangsúlyozza, hogy: „[m]inden megkeresztelt ember, akármilyen egyházi funkciója [...] legyen is, az evangelizáció aktív alanya.” Nincs szükség túl hosszú intellektuális előkészületre és számtalan teológiai előadás meghallgatására! Ami számít, az Isten szeretetének megtapasztalása: „Minden keresztény annyira misszionárius, amennyire Jézus Krisztusban találkozott Isten szeretetével” (EG, nr. 120). A legjobb képzés az evangelizációra tehát „a szeretetünk elmélyítése” (EG, nr. 121).

Ferenc pápa a misszió területén helyt ad sokféleségnek, amelyet „lelkipásztori” (EG, nr. 145) és „misszionáriusi kreativitás” (EG, nr. 28; vö. EG, nr. 156) táplál. Valójában „[n]em kell azt gondolnunk, hogy az evangéliumi üzenetet mindig előre meghatározott formulákkal, vagy olyan pontos szavakkal kell átadni, melyek abszolút változhatatlan tartalmat fejeznek ki” (EG, nr. 129). Az evangélium „kulturális öltözeté[re]” (EG, nr. 117) való tekintettel elkerülhetetlen az inkulturáció tudatos művelése (vö. EG, nr. 116; 120; 022; 126; 129; vö., bennfoglaltan, nr. 118; 121 is),³⁷ ami olyan folyamat, amely a párbeszéd révén is folytatható (EG, nr. 238). Összegezve, a pápa végső kívánsága a

³⁵ Vö. STEVEN B. BEVANS, «The apostolic Exhortation *Evangelii Gaudium* on the Proclamation of the Gospel in Today's World», *International Review of Mission* 103/2 (2014) 297-308.

³⁶ Érdemes emlékeztetni arra, hogy 2012-ben a püspöki szinódus témája az „új evangelizáció” volt. Az *Instrumentum Laboris* címe: “La nuova evangelizzazione per la trasmissione della fede cristiana [Új evangelizáció a hit továbbadása érdekében]”.

³⁷ A kultúrák nagyban különböznek egymástól és minden általános elvvel kapcsolatban, így, mint említettük, az egyház Tanítóhivatala által jól definiált kérdések esetében is, arra van szükség, hogy érthetőségük és befogadhatóságuk érdekében inkulturáljuk azokat. Mindez elengedhetetlen feltétele annak, hogy figyelembe vegyék és alkalmazzák őket. (Vö. FRANCESCO, *Discorso a conclusione della XIV assemblea ordinaria del Sinodo dei vescovi* (2015. október 24).

missziókra vonatkozóan így szól: „Olyan missziós választásról álmodom, amely képes átformálni mindent, hogy a szokások, stílusok, időbeosztások, nyelvek és minden egyházi struktúra inkább a mai világ evangelizálására alkalmas csatornává váljon, mintsem az öfenntartás eszköze legyen” (EG, nr. 27). Nem lehet nem átformálni az egyházat ahhoz, hogy a misszió és az evangelizáció élcsapatává váljon; ez a vállalkozás pedig feltételezi a (posztindusztriális) kulturális kontextus tiszteletteljes figyelembe vételét és új utakat nyitott a missziológiában (vö. a nemzetek közötti/*inter-gentes* misszió; a peremről/marginálisokból kiinduló misszió stb).³⁸

3. *Az ökumenikus teológia, mint a kölcsönös (bár asszimmetrikus) csere lehetősége* (vö. EG, nr. 246). – Amíg az európai nemzetek vallásháborúkat vívtak egymással (*nota bene*: egészen a XVI. századig!), teljességgel elfogadottnak számított, hogy az ellenséges országokban élők hitéről úgy gondolkodjanak, mint ami minden tekintetben téves, eretnek és semmi esetre sem vezethet az üdvösségre. Amikor azonban, a II. világháború következtében Európa népei keveredni kezdtek, és a különböző felekezetű emberek kapcsolatba léptek egymással, egyre erősödni kezdett az a meggyőződés, miszerint a más egyházhoz tartozók sem automatikusan az ördög fiai. Ez a felismerés adott életet az ökumenikus mozgalomnak. Talán anakronisztikusnak hat, mégis felvethető a kérdés: vajon nem lett volna lehetséges elkerülni négy évszázad kegyetlen gyűlölködéssel járó konfliktusait (amelyeket olykor ténylegesen fegyverrel, máskor „csak” szellemi eszközökkel vívtak) – hiszen csakugyan ez jellemezte a katolikusok és protestánsok kapcsolatát a reformációtól fogva a legutóbbi időkig –, ha a pápaság elismerte volna a reformátorok két alapvetően igaz felismerését, nevezetesen, egyrészt, hogy a Biblia a lelki élet számára nem csupán fontos, de egyenesen nélkülözhetetlen éltető táplálék (*nota bene*: a laikusoknak is!); másrészt, hogy a világi gazdagság kísértésnek és veszélynek, sőt csapdának számít az egyház számára? Egy dolog bizonyos: a régi paradigma alapján nem lehet elérni a kiengesztelődést, és még kevésbé a keresztények egységét. Vajon létezik alternatíva?

A II. Vatikáni zsinat ökumenizmusról szóló *Unitatis redintegratio* (1965) kezdetű dekrétuma nyomdokain Ferenc pápának sikerült újra lendületbe hoznia az ökumenikus mozgalmat. Bergoglio pápa már első megjelenésekor is a Szent Péter Bazilika erkélyén felhívta magára a nem katolikus keresztények figyelmét – különösen az ortodox testvéregyházak képviselőit –, azzal, hogy önkorlátozó módon a „Róma püspöke” titulust alkalmazta magára. Ugyanilyen jelentőségteljes, visszamenőleg, Bartholomeos konstantinápolyi ökumenikus pátriárka részvétele azon a liturgián, amelyen Ferenc pápát beiktatták a péteri szolgálatba; ez is olyasvalami, amire soha korábban nem került sor.³⁹ Az sem tekinthető véletlennek, hogy ugyanezen pátriárka neve – ugyanúgy, mint Rowan Douglas Williams Canterbury anglikán érsekéé – megjelenik az *Evangelii gaudium* ökumenizmusnak szentelt fejezetében (EG, nr. 245).

³⁸ A kérdés további elmélyítéséhez vö. GIANNI COLZANI, „Mission and Church”, in FABRIZIO MERONI, ed., *Mission Makes the Church*, Canterano (RM) 2017, 61-126, különösen 122-126; SCOTT W. SUNQUIST, „A Historian’s Hunches. Eight future Trends in mission”, in: CHARLES E. VAN ENGEN, ed., *The state of Missiology Today. Global Innovations in Christian Witness*, Downers Grove (Illinois) 2016, 285-297.

³⁹ Vö. ENZO BIANCHI, „I quattro anni di papa Francesco”, *La Rivista del Clero Italiano* 98 (04.04.2017) 246-258, itt: 252-253; GERARD O’COLLINS, *Living Vatican II: The 21st Council for the 21st Century*, Mahwah 2006, 29-33; 109-124.

„Oly sok dolog van, amely egyesít minket! És ha valóban hiszünk a Lélek szabad és nagylelkű tevékenységében, mennyi mindent tanulhatunk egymástól!” (EG, nr. 246) – ezek a szenvedélyes szavak fejezik ki a legjobban Ferenc pápa hozzáállását azokhoz, akiket a zsinat „elszakadt testvéreknek” nevezett (vö. UR, nr. 1). A pápa szívesebben emlegeti őket „velünk együtt vándorlókként”. Itt is valami újdonságot fedezhetünk fel: Ferenc pápa az ökumenikus párbeszéddel kapcsolatban ezt írja: „nemcsak információ szerzésre gondolok, hogy jobban megismerjük egymást, hanem annak összegyűjtésére is, amit a Lélek bennük vetett el olyan ajándékként, amely nekünk is szól. Hogy csak egy példát mondjak: az ortodox testvérekkel folytatott párbeszédben mi, katolikusok, megkaptuk a lehetőséget, hogy többet megtudjunk a püspöki kollegialitás tartalmáról és szinodális tapasztalataikról” (vö. EG, nr. 246). A kölcsönös megosztás ezen mozzanata (amely során fennáll a kölcsönös gazdagodás, a másiktól való tanulás lehetősége is), amely teológiailag rendkívül termékeny és egyúttal bátor gondolat is, központi szerepet játszik Ferenc pápánál, és több különböző kontextusban is megjelenik (például az inkulturációval kapcsolatosan,⁴⁰ az evangélium hirdetésének spiritualitása kapcsán,⁴¹ a szociális munka terén⁴² és a vallásközi párbeszédben is⁴³). Az ökumenizmus valójában mindezekkel a területekkel kapcsolatban áll. Ami miatt azonban halaszthatatlanul sürgető feladat: ez az ára, hogy a keresztények visszanyerjék szavahihetőségüket a világ előtt (vö. EG, nr. 244). A nem hívők és nem keresztények szemében ugyanis nemegyszer botránykőnek számít a keresztény egyház szétszakitottsága; a keresztényeknek tehát elsődleges feladata tanúságot tenni az egységről és a testvéri szeretetről azok előtt, akik Isten vagy kifejezetten Krisztust keresve fordulnak hozzájuk. Az ökumenikus mozgalom tehát arra hivatott, hogy eltörölje a „keresztények megosztottságának [botrányos] ellentánúságát” (EG, nr. 246).⁴⁴

Ferenc pápa a más keresztényekkel való együttes zárandoklás terén immár egy évtizedes, széles körű tapasztalattal rendelkezik. A velük való közös zárandoklat során olyan gesztusokat tett, amelyek legalább olyan jelentősek, mint a szavai. Kubában tett lelkipásztori látogatása során például, 2016 februárjában, Havannában testvérként találkozott Ciril moszkvai pátriárkával, majd pedig, 2016 áprilisában Lesboszon, a konstantinápolyi pátriárkával is. Ez utóbbi alkalommal a szeretet ökumenizmusáról beszélt, amelyet úgymond nem szabad visszatámasztanunk. Ferenc pápa torinói lelkipásztori látogatásakor maga akart találkozni a valdi egyház képviselőivel, hogy gyógyítsa a sok évszázados üldöztetés történelmi sebeit; Casertában pedig – szintén saját kezdeményezésre – meglátogatott egy kis pünkösdi gyülekezetet (amely

⁴⁰ Ferenc pápa szerint esélyt jelent számunkra, keresztények számára “hagyni, hogy mások evangelizáljanak bennünket” (EG, nr. 121).

⁴¹ „Olyan üzenet ez, amelyet alázatos és tanúságtevő, mindig tanulékony magatartással osztanak meg, annak a tudatában, hogy az oly gazdag és mély, hogy mindig felülmúl bennünket.” (EG, nr. 128).

⁴² „Mindannyiunknak hagynunk kell, hogy [a szegények] evangelizáljanak minket.” (EG, nr. 198).

⁴³ „Az evangelizáció és a vallásközi párbeszéd egyáltalán nem ellenkezik egymással, sőt támogatják és táplálják egymást” (EG, nr. 251). És tovább: „Mi, keresztények is meríthetünk ebből az évszázadok alatt kialakult gazdagságból, ami segíthet bennünket abban, hogy jobban megéljük sajátos meggyőződéseinket.” (EG, nr. 254).

⁴⁴ Más dokumentumok kontextusában az ökumenizmus kérdésköre nem számít túlságosan központi jelentőségű problematikának: a *Laudato Si'*-ben ugyan pozitív módon történik elmités „ugyanazokról az aggodalmakról”, amelyek „egyesítik a katolikus egyházat és más egyházakat és keresztény közösségeket” (vö. LS, nr. 7-9), valamint a „keleti kereszténység spiritualitásának” szépségéről (vö. LS, nr. 235); az *Amoris laetitia* csak megismétli II. János Pál pápa tanítását a vegyes házasságokkal kapcsolatban (vö. AL, nr. 247).

Olaszország szerte is kevésbé ismert), s amelynek lelkipásztorát még érsek korából személyesen ismerte. Máshol, például 2016 júniusában Örményországban, tanújelét adta, hogy túl akar lépni a csupán kölcsönösségen alapuló egyházi fogadtatás korlátain, mind a liturgiában, mind pedig az imádságban. Végül megemlítendő a svéd Lund városa, ahol a pápa vendégként jelen kívánt lenni egy a protestáns egyházak által a reformáció ötszáz éves évfordulója alkalmából tartott megemlékezésen (2016. október 31. – november 1.). Mint hangsúlyozta, nem az egyházak elszakadását kívánja ünnepelni, hanem azért jött, hogy elismerje, hogy Luther első gesztusaiban kétségtelenül evangéliumi indítékok is jelen voltak, és hogy a szakadásban a római egyház is felelősséget vállal, hiszen az ismételt felhívások ellenére is érzéketlennek mutatkozott a belső reformokra. (*Nota bene*: a pápa 2019 júniusában Romániában tett lelkipásztori látogatása is az ökumenikus találkozók sorába illeszkedik, jóllehet itt a magyarok régi vágya is teljesült, mivel egy csíksomlyói szentise is bekerült a pápai programba.)

A részeredmények összegzése

Fentebb azt vizsgáltuk, hogy filozófiai és teológiai szempontból mik Ferenc pápa Tanítóhivatalának jellegzetességei. Tézisem szerint az egyik legjellemzőbb ilyen sajátosság, hogy ez a Magisztérium tudatosan számol a kinyilatkoztatás (valamint általában véve az igazság) „beágyazottságával” (hermeneutikai jellegével, azaz értelmezési keretbe tartozó voltával), s ezt a történelmi, nyelvi és szocio-kulturális feltételezettséget a saját helyzetére is vonatkoztatja. Ezért Ferenc pápa igyekszik felhívni a figyelmet arra, hogy „a keresztény tanítás nem zárt rendszer, amely képtelen kérdéseket generálni és kétségeket is megengedni, hanem sokkal inkább élő valóság, amely képes nyugtalanítani és lelkesíteni is. Nem rezzenéstelen, merev arcú, hanem rugalmas és növekedésben lévő teste, érzékeny bőre van: a keresztény tanítást így hívják: Jézus Krisztus.”⁴⁵ Némelyek talán logikailag ellentmondásmentes, monolitikus doktrínáról álmodoznak, amelyet bárki hatékony érvekkel képes „megvédelmezni”, s ahol nincs szükség árnyalatokra. Csakhogy a kinyilatkoztatás ilyen meghatározása – Ferenc pápa szerint – voltaképpen veszteség és az elgyengítés jele volna. Ehelyett – érvel – „a valóság az, hogy [...] a változatosság segíti az evangélium kimeríthetetlen gazdagsága különböző szempontjainak megnyilvánulását és jobb kibontakozását” (EG, nr. 40).

Vajon a fenti szempontok valódi újdonságnak számítanak? Bízást egyetérthetünk az olasz teológus Severino Dianich véleményével, aki szerint helytelen elképzelés volna teljes újdonságot feltételezni. Valójában alapvetően elhibázott az a gondolat, miszerint a II. Vatikáni zsinat a kinyilatkoztatásra vonatkozóan a korábbi hagyományhoz képest valami soha nem látott *novumot* hordozna. Igaz ugyan, hogy a klasszikus újszolasztikus nyelvezet helyett egy jóval közvetlenebb, inkább egyénre szabott nyelvezetet használ; ám ez már jóval Ferenc pápa Magisztériuma előtt, a patrisztikus atyák korában is szokásos volt! A fentebb mondottak fényében azonban immár az is világos, hogy „a hit hagyománya [...] élő hagyomány, ezért a Tanítóhivatal, amely azt a maga hitelességében összegyűjti, kifejti és védelmezi, a történelem során állandóan

⁴⁵ FRANCESCO, *Incontro con i rappresentanti del V Convegno nazionale della Chiesa italiana* (2015. november 10).

változtatta formáit.”⁴⁶ Ennek tudatosítása – és tudatos „önkorlátozó” figyelembevétele – azonban bizonyos értelemben mégis újdonság.

Átmeneti korban élünk tehát, amelyben drámai léptékű „antropológiai-kulturális változások” (*AL*, nr. 32; vö. *LS*, nr. 101) történnek – fentebb ebből a megállapításból indultunk ki. Összefoglalóan elmondható, hogy annak a teológiának, amelyre Ferenc pápa Tanítóhivatala támaszkodik, nem csak az a jellegzetessége, hogy a mai korhoz igyekszik igazítani az egyházat (ami banális, sőt káros igyekezet lenne), hanem sokkal inkább az, hogy kezdeményező szerepet vállal egy olyan teológia és keresztény gyakorlat kidolgozásában, amely – az egyház régi hagyományaival összhangban és részben azokhoz visszatérve – a korábbinál alkalmasnak ígérkezik a keresztény élet számára mai, poszt-indusztriális korunkban.

További kihívások – jelenkori kérdések

A világon ma – mint említettük – több mint 1,3 milliárd katolikusnak keresztelt férfi és nő él. Túlnyomó többségük számára a II. Vatikáni zsinat mára helyet kapott az egyház történetének egészében, és nem okoz többé sem kognitív disszonanciát, sem szokatlan újdonságot, ellentétben a változások bevezetését közvetlenül követő időszakokkal. Jobbára magától értetődőnek számít, hogy – csak a legszembevetőbb külsőségeket tekintve – a szentmise nyelve latin helyett népnyelvre váltott, s a pap nem háttal, hanem a hívekkel szemben állva misézik. Röviden: a zsinatot az egyház elfogadta. Az amerikai jezsuita teológus Thomas Rausch nyomán⁴⁷ e helyt érdemes futólag áttekintenünk azokkal az irányzatokat és problémákat, amelyek részben a zsinat folyományai, részben azóta keletkeztek és akut megoldásra várnak. A felsorolt kihívások egy része várhatóan még hosszú időre munkát ad majd Ferenc pápa utódainak; fontosságuk tagadhatatlan, hiszen az azokra adott válaszok jelentősen befolyásolják majd, hogy milyen irányt vesz az egyház hajója – és hogyan alakul jövője.

Mindenek előtt világszerte az egyre égetőbb problémaként jelentkezik a papi utánpótlás hiánya. A nyugati világban ez a krízis immár drámai méreteket ölt és szakértők szerint néhány évtizeden belül egyenesen az egyház jelenlegi intézményes struktúrájának összeomlásával fenyeget. Az okok sokfélék – szekularizációtól az individualizmus okozta spirituális válságon át egészen a családokban születő gyermekek számának csökkenéséig – és közülük számos megfordíthatatlannak látszó globális tendenciákhoz kötődik, amelyek drasztikusan átalakítják a modern társadalmak szerkezetét. Mindez a papok elmagányosodásához vezethet.

Ezekkel a problémákkal összefüggésben szokás megemlíteni a papi cölibátus és a közösségek eukharishtiához való jogának kérdését. Emlékezetes, hogy az 2019 októberében a Vatikánban tartott úgynevezett Pán-amazóniai rendkívüli szindódus kapcsán a haladáspártiak nagy reményeket tápláltak azzal kapcsolatban, hogy Ferenc pápa alkalmasint a helyi püspökök döntésére bízta (azaz gyakorlatilag engedélyezi) a katolikus egyházban a „kipróbált [nős] férfiak” (*virī probati*) pappá szentelését. Mint

⁴⁶ SEVERINO DIANICH, *Magistero in movimento. Il caso papa Francesco*, Bologna 2016, 33 – kiemelés tőlem: P. F.

⁴⁷ THOMAS P. RAUSH, *This is Our Faith. An Introduction to Catholicism*, New York, Paulist Press, 2014, 182-200.

emlékezetes, Ferenc két hivatali elődje, II. János Pál⁴⁸ és Benedek⁴⁹, egyformán és energikusan elutasították még e kérdés mérlegelésének lehetőségét is. Az ügyben Ferenc pápa sem tett lépéseket; úgy tűnik, nem akart egy ilyen nagy kockázattal járó (az egyházzsakadás veszélyét rejtő) döntéssel bekerülni a történelembe.

Számos mai teológus szerint – a fentiekén kívül – sürgető szükség lenne az egyházban egy kollegiálisabb vezetési stílust meghonosítására és a laikusokat is szorosabban is be kellene vonni az egyház vezetésébe (beleértve a döntéshozatali folyamatokat is). Mint fentebb jeleztük, Ferenc pápa sokat tett a dolog érdekében az egész világegyházra kiterjedő színódusi folyamat elindításával. Attól azonban tartózkodott, hogy radikális változtatásokat eszközöljön: az általa alapított, s a nők diakónussá szentelhetősége kérdését vizsgáló nemzetközi (nagyreszt teológus nőkből álló) bizottság sem bátorította őt további reformintézkedésekre.

A szexuális visszaélések kapcsán kialakult globális válság mai légkörében sokan sürgetik az egyháziak által elkövetett ügyek további határozott kivizsgálását és – főként – a gyermekek védelmét szolgáló intézmények további erősítését. Bár Ferenc pápának a kérdéssel kapcsolatos zéró-tolerancia politikája e tekintetben kijelölte a helyes irányt, ám még csak az út kezdetén állunk. Sokan – főként a nyugati társadalmakban – elégedetlenek azzal is, ahogy az egyházban a nők jogait értelmezik, valamint általában véve a kisebbségek kérdését kezelik. Bár – mint fentebb tárgyaltuk – Ferenc pápa ezen a téren is fontos lépéseket tett – például az elvált újraraházasodottak vallási-spirituális életének támogatása ügyében –, sokan ezt is kevésnek tartják. A kérdés rendezését az is nehezíti, hogy nem csak az egyház integrista szárnya, de a föld déli féltékének „többségi egyháza” is gender-kérdésekben konzervatívabb szemléletű és nem tartja időszerűnek reformokat. (*Nota bene*, az anglikán egyház a kérdés kapcsán skizma-közeli állapotba került az afrikai püspökök ellenállása miatt!)

Néhány évtizede akadémiai körökben nagy erővel folyik tovább a közelmúltig uralkodó elavult erkölcteológiai szemlélet megújítása (különös tekintettel a szexuálmorálra). Akadémiai téren folytatódik a spirituális teológiában a laikusok és a család teológiájának kidolgozása, ami egyebek között az egyszerű családok emberek (vagyis nem csupán előkelőségek, vagy püspökök, papok és szerzetesek) szentté avatásának gyakoribbá válásában is meg kell, hogy mutatkozzék. A teológiai szemléletbeli átalakulása során természetesen az általános alapelvek érintetlenül megmaradnak, ám a spiritualitás „demokratizálódásának” folyamata zajlik; az akadémiai életben pedig egy kontextus-érzékenyebb megközelítés jut érvényre (inkulturáció, a globalizáció révén láthatóvá váló különbségek, stb.) és fokozatosan egyre nagyobb szerephez jutnak a teológia segédtudományai (például a *theologia moralis* területén ma ugyanolyan átalakulási folyamat zajlik, mint az 1960-as években a bibikus tudományok terén). Mindez szükségképpen bizonytalanággal és nyugtalansággal is együtt jár; Ferenc pápa, aki – mint fentebb láttuk – *Amoris Laetitia* kezdetű apostoli buzdításával például sokat tett az egyéni lelkiismeret méltóságának elismerése érdekében, szintén sok támadásnak van kitéve.

⁴⁸ Vö. GIOVANNI PAOLO II, *Ordinatio Sacerdotalis*. Sull'ordine sacerdotale da riservarsi soltanto agli uomini (1994. május 22).

⁴⁹ XVI. Benedek pápa nem akart engedni egyes nyugati püspöki karok nyomásának, mivel szerinte ez sugallta volna, hogy a közösségek elláthatók eukharishtiával, anélkül is, hogy felszentelt papjuk lenne. Vö. JOSEPH RATZINGER, *Principles of Catholic Theology*, Ignatius Press, San Francisco, 1987, 287.

A változások azonban elkerületlenek. Egy olyan világban, ahol az emberiség történelmének új, posztindusztriális korszakba lép, új kihívások is bőven adódnak. Ferenc pápa *Laudato Si'* kezdetű enciklikája figyelemre méltó kezdeményezés az ökológia elfogadottá tétele érdekében, ám a téma további óriási tartalékokat rejt magában. Fontos napirenden tartani az ökumenizmus ügyét is; az egyházak kiengesztelődésének és együttműködésének egy globalizált világban nincs alternatívája. Annál is inkább, mivel folytatódik a pünkösdistá-karizmatikus megújulás (amely szociológiai szempontból alighanem a világtörténelem legnagyobb vallási átalakulása, melynek ma óvatos becslések szerint is 350 millió tagot számlál). A katolikus karizmatikusok egyházba való integrációja tehát változatlanul sürgető feladat.

Végül említést érdemel a vallásközi párbeszéd kihívása, ami összefügg a kereszténységnek más térségek kultúrájába történő beillesztése kérdésével is. Az ezen „inkulturáció” kívánatos mértékéről és határaitól szóló vita a kulcsfontosságúnak számít a mai globalizált világban. A cél, hogy a kinyilatkoztatás igazsága minden kulturális kontextuson belül megőrződjék és az evangélium örömeiben élő makro- és mikroközösségek felvirágozzanak egy olyan világban, amelyet – részben korunk legnagyobb társadalmi hatású találmánya, a „szociális média” hatására – az atomizálódás és a közösségek krónikus gyengélkedése, szétfoslása fenyeget.

Irodalom

- Allen, J.L. Jr. (2009). *The Future Church: How Ten Trends Are Revolutionizing the Catholic Church*. Doubleday, New York.
- Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society*. Basic Books, New York.
- Bevans, S. B. (2014). The apostolic Exhortation *Evangelii Gaudium* on the Proclamation of the Gospel in Today's World. *International Review of Mission*, 103(2). 297-308.
- Bianchi, E. (2017). "I quattro anni di papa Francesco", *La Rivista del Clero Italiano*, 98. 246-258.
- Burke, R. L. & Alancon, G. (2017). *Hope for the World: To Unite All Things in Christ*. Ignatius Press, San Francisco.
- Colzani, G. (2017). Mission and Church. In: Meroni, F. (ed.). *Mission Makes the Church*, Canterano (RM). 61-126.
- Dianich, S. (2016). *Magistero in movimento*. Il caso papa Francesco, Bologna 2016,
- Ferenc pápa (2013). *Evangelii Gaudium* kezdetű apostoli buzdítása [EG].
- Ferenc pápa (2015). *Laudato Si'* kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról. [LS].
- Ferenc pápa (2016). *Amoris Laetitia* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdítása. A családban megélt szeretetről [AL].
- Ferenc pápa (2017). Apostolic constitution *Veritatis Gaudium*. On Ecclesiastical Universities and Faculties [VG].

- Ferenc pápa (2018). *Gaudete et Exsultate* kezdetű apostoli buzdítása. Az életszentségről szóló meghívásról a mai világban [GE].
- Ferenc pápa (2019). *Christus Vivit* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdítása [CV].
- Ferenc pápa (2020). *Fratelli Tutti* kezdetű enciklikája. A testvériségről és a társadalmi barátságról [FT].
- Ferenc pápa (2020). *Post-Synodal Apostolic Exhortation Querida Amazonia* [QA].
- Ferenc pápa (2022). *Apostolic constitution Predicate Evangelium*. On the Roman Curia and Its Service to the Church in the World. [PE].
- Giovanni Paolo II (1994). *Ordinatio Sacerdotalis*. Sull'ordine sacerdotale da riservarsi soltanto agli uomini.
- Greco, C. (2016). "Caratteristiche, valore teologico e ricezione di Amoris laetitia", *Rassegna di teologia*, 57(4). 533-557.
- Ivereigh, A. (2014). *The Great Reformer: Francis and the Making of a Radical Pope*. Henry Holt, New York.
- Ivereigh, A. (2019). *Wounded Shephard: Pope Francis and His Struggle to Convert the Catholic Church*. Henry Holt, New York.
- Luciani, R. (2017). *Pope Francis and the Theology of the People*. Orbis Books, Maryknoll, New York.
- McElwee, J. J. & Wooden, C. (2018). *A Pope Francis Lexicon*. Liturgical Press, Collegeville, Minn.
- Moynihan, R. (2013). *Pray For Me. The Life and Spiritual Vision of Pope Francis, First Pope From the Americas*. Image, New York.
- O'Collins, G. (2017). Pope Francis and the Second Vatican Council. *The Pastoral Review*, 2017(1-2). 6-9.
- O'Collins, G. (2006). Living Vatican II: The 21st Council for the 21st Century. *Mahwah*, 2006(29-33). 109-124.
- Orobator, A. E. (2021). *The Pope and the Pandemic: Lessons in Leadership in a Time of Crisis*. Orbis Books, Maryknoll, New York.
- Patsch, F. (2022). Vallásközi találkozás, Ferenc pápa és a nem keresztény vallások – 2. *A Szív*, 2022(július-augusztus). 18-22;
- Patsch, F. (2017) Rivelazione, contesto, verità. Il Magistero di Papa Francesco in tempo di transizione. In: Tenace, M. (ed.). *A cura di, Dal chiodo alla chiave. La teologia fondamentale di Papa Francesco*. Libreria Editrice Vaticana, Vaticano. 45-72.
- Patsch, F. (2017). Kozmopolitizmus, protekcionizmus, vagy bizalom a kultúrák összeolvadásában? Kritikai megjegyzések a poszt-indusztriális kor változásaihoz való viszonyulás három alapmodelljéről. *Embertárs*, 15(3). 211-227.
- Patsch, F. (2019). *Égető kérdések, katolikus válaszok*, Jezsuita Kiadó, Budapest.

- Patsch, F. (2019). Három pápa kánonpolitikája: II. János Pál, XVI. Benedek és Ferenc. *Vigilia*, 84(1). 65-70.
- Patsch, F. (2022). Társadalmi barátság. Ferenc pápa és a nem keresztény vallások – 1. *A Szív*, 2022(június).
- Patsch, F. (2023). Szinodalitás – globális igény a részvételre. In: Puskás, A. & Gárdonyi, M. (eds.). *Szinodalitás az Egyház életében és missziójában. Teológiai tanulmányok*. Szent István Társulat, Budapest. 183-201.
- Rahner, K. (1975). “Mysterium Ecclesiae”: Zur Erklärung der Glaubenskongregation über die Lehre der Kirche. *Schriften zur Theologie*, Bd. 12, Zürich. 482-500.
- Ratzinger, J. (1987). *Principles of Catholic Theology*. Ignatius Press, San Francisco. 287.
- Rausch, T. P. (2014). *This is Our Faith. An Introduction to Catholicism*. New York, Paulist Press. 182-200.
- Rausch, T. P. (2014). *This is Our Faith: An Introduction to Catholicism*. Paulist, New York, Mahwah, NJ. 182-198.
- Rourke, T. R. (2016). *A Roots of Pope Francis’s Social and political Thought: From Argentina to the Vatican*. Rowman & Littlefield, Lanham – New York.
- Scannone, J. C. (2019). *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesc*. Brescia, Queriniana.
- Shriver, M. K. (2016). *Pilgrimage: My Search for the Real Pope Francis*. Random House, New York.
- Sunquist, S. W. (2016). A Historian’s Hunches. Eight future Trends in mission. In: Van Engen, C. E. (ed.). *The state of Missiology Today. Global Innovations in Christian Witness*. Downers Grove, Illionis. 285-297.
- Touraine, A. (1969). *La société post-industrielle. Naissance d'une société*. Paris, Denoël.
- Vallely, P. (2015). *Pope Francis: The Struggle for the Soul of Catholicism*. Bloomstbury, New York.
- Wills, G. (2015). *The Future of the Catholic Church with Pope Francis*. Viking, New York.